

Ιωάννης Κ. Προμπονάς

**Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ
ΤΗΣ ΚΑΤΩ ΙΤΑΛΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΤΥΜΟΛΟΓΗΣΗ ΛΕΞΕΩΝ
ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ**

Ο Ελληνισμός παλαιότερα εκτεινόταν, όπως είναι γνωστό, πολύ πέραν των σημερινών ορίων του Ελληνικού Κράτους. Φυσικά, τούτο ισχύει και για την Ελληνική γλώσσα, η οποία είναι ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά του Ελληνισμού. Αψευδής μάρτυς της ευρύτατης διάδοσης της Ελληνικής γλώσσας οι ελληνικές επιγραφές, που έχουν βρεθεί από την Ισπανία ως τη Βακτριανή, το σημερινό Αφγανιστάν (Ψαρράς, Αναγραφές 1). Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι μερικές λέξεις και εκφράσεις της Νέας Ελληνικής μαρτυρούνται για πρώτη και, κάποτε, μόνη φορά σε επιγραφές, που έχουν βρεθεί εκτός της κυρίως Ελλάδος. Για παράδειγμα, η κοινή νεοελληνική λέξη *νερό* μαρτυρείται με τον τύπο *νηρόν* για πρώτη φορά σε επιγραφή του 5ου μ.Χ. αι., στην οποία περιγράφονται τα κατορθώματα του ηγεμόνα της Νουβίας Σιλκώ (Dittenberger, OGI αρ. 201 = Schwyzer, Dial. σ. 389).

Στην ίδια επιγραφή (στην οποία, όπως έδειξε ο αείμνηστος Στυλιανός Κασωμένος, Ιστορία 101-105, αφθονούν τα γλωσσικά στοιχεία που επιζούν στη Νέα Ελληνική) απαντά η έκφραση: *οὐκ ἀφῶ αὐτοῦς* (δηλ. *οἱ φιλονικοῦσιν μετ' ἑμοῦ*) *καθεσθῆναι εἰς τήν σκιάν, εἰ μή ὑπό ἡλίου ἔξω*, που, κατά τη γνώμη μου, είναι ο πρόγονος της νεοελληνικής: *δε θα τον αφήσω να κάτσει σε χλωρό κλαρί*.

Είναι επίσης γνωστό ότι οι περιφερειακές διάλεκτοι διακρίνονται για τον συντηρητικό και αρχαϊκό τους χαρακτήρα.

Συχνά σ' αυτές διασώζονται αρχαία στοιχεία, φωνητικά, μορφολογικά και κυρίως λεξιλογικά, αμάρτυρα από αλλού (βλ. για παράδειγμα Τσοπανάκης, Συμβολές II 369-387 κ.α.· Κασωμένος, Πρακτικά του 9ου Διεθνούς Βυζαντινολογικού Συνεδρίου της Θεσσαλονίκης, τ.3 (1957), 299-324· Προμπονάς, Διαλεκτικές λέξεις).

Συχνά επίσης διασώζονται στις περιφερειακές διαλέκτους γλωσσικά στοιχεία που μαρτυρούνται και αλλού και στη Νεοελληνική Κοινή, υπό μορφή και (ή) σημασία εξελιγμένη.

Με βάση τα ανωτέρω, είναι λογικό στην Ελληνική της Κάτω Ιταλίας να απαντούν στοιχεία φωνητικά, μορφολογικά και σημασιολογικά δυνάμενα να διαφωτίσουν την προέλευση μιας λέξης της Νεοελληνικής Κοινής. Αυτονόητο είναι ότι το ίδιο ισχύει κατ' επέκταση και για τα λοιπά νεοελληνικά ιδιώματα είτε ευρίσκονται εντός είτε

ευρίσκονται εκτός του σημερινού ελληνικού χώρου. Αυτονόητο επίσης είναι ότι η ίδια λέξη είναι δυνατόν να απαντά με παραλλάσσοντα τύπο ή παραλλάσσουσα σημασία σε περισσότερες από μία διαλέκτους.

Όταν συμβαίνει το τελευταίο, η συγκριτική μελέτη είναι επιβεβλημένη και συχνά καρποφόρος.

Στον περιορισμένο χρόνο μιας ανακοίνωσης θα περιοριστώ σε δύο παραδείγματα, κατά τη γνώμη μου, χαρακτηριστικά. Πρόκειται για την προέλευση α) του ρ. *τρικλίζω* και β) του ουσ. *ρούγα*.

Το ρ. *τρικλίζω*, που στην Κοινή Νέα Ελληνική σημαίνει «παραπαίω, πηγαίνω ζικ-ζακ», «βαδίζω συχνά ευθυτενής, αλλά διακλώμενος και καμπτόμενος» (Κουκουλές, Φωνητικά σ. 94), σύμφωνα με το ετυμολογικό λεξικό του Ανδριώτη παράγεται από το μεσαιωνικό *τρακλίζω* και αυτό με τη σειρά του από το *τρακλώ* < *τακλώ* < *κατα-κλώ*.

Ο Ανδριώτης υιοθετεί την ετυμολογία του Κουκουλέ, στον οποίο και παραπέμπει. Η ετυμολογία του Κουκουλέ είναι τεχνητή και ούτε σημασιολογικά ούτε μορφολογικά και φωνητικά είναι ορθή. Ο Κουκουλές σχετίζει το επίθετο *τρακλός*, το επίρρημα *τρακλά*, τα ρήματα *τρακλώ* και *τρακλίζω*, που απαντούν στη Μεσαιωνική Ελληνική της Κάτω Ιταλίας και σημαίνουν «κεκαμμένος», «κεκαμμένα», «κατά κεκαμμένην διεύθυνσιν χωρείν» (ό,τι δηλαδή και τα επίσης μεσαιωνικά *άναγαμμίζω* και *άναγαμμαδίζω* = κάμπτων σχηματίζω εν γάμμα), με το σημερινό ποντιακό κατάκλα που σημαίνει «κυβίστημα» και παράγεται από το *κατακλώ*. Και βέβαια το *κατάκλα* από φράσεις όπως *έποικα κατάκλας* μπορούσε να γίνει με απλολογία τάκλα, το *κατακλώ* όμως ήταν αδύνατο να γίνει *τακλώ*. Επιπλέον από το υποτιθέμενο **τακλώ* και στη συνέχεια *τρακλώ* ο σχηματισμός του *τρακλός* είναι αδύνατος. Και από πλευρά σημασιολογική τα εμπόδια στα οποία προσκρούει η ετυμολογία του Κουκουλέ είναι ανυπερβλήτα, αφού και τα μεσαιωνικά *τρακλώ*, *τρακλίζω* και το νεοελληνικό *τρικλίζω* σημαίνουν «χωρείν κατά κεκαμμένην διεύθυνσιν», όχι «κυβιστώ».

Τα μεσαιωνικά *τρακλός*, *τρακλά*, *τρακλώ*, *τρακλίζω*, που μαρτυρούνται σε ελληνικά έγγραφα της Κάτω Ιταλίας, τα σημερινά *τρακλός*, *τρακλά*, *τρακλαίνω*, *Τρακλή* (τοπων.) που μαρτυρούνται επίσης στην Ελληνική της Κάτω Ιταλίας και έχουν συγγενή σημασία, σχετίζονται σημασιολογικά και ετυμολογικά με το ρ. *τρικλίζω* της Νεοελληνικής Κοινής αλλά όχι μέσω του *κατακλώ*, που υπέθεσε ο Κουκουλές. Το επίθετο *τρικλός*, που μαρτυρείται αποκλειστικά, όσο ξέρω, στα σημερινά ιδιώματα, της Μακεδονίας, είναι, κατά τη γνώμη μου, το κλειδί για την ετυμολογική διασαφήνιση των ανωτέρω λέξεων. Το επίθετο *τρικλός* απαντά σήμερα στα Γρεβενά και σημαίνει «στραβός»

(Παπαϊώαννου, Γρεβενά 139) και στην Καστοριά στις φράσεις *τρικλά πιρπατάει* «στραβά περπατεί» και *τρικλός κλώστος* «στραβός κλώστης» (Γεωργίου, Καστοριά 254). Από το επίθετο *τρικλός* και το επίρρημα *τρικλά* είναι προφανές ότι παρήχθη το ρ. *τρικλίζω* της Κοινής Νεοελληνικής, το οποίο όμως πρέπει να σημειωθεί ότι ακούεται και ως *τρεκλίζω* (πβ. και Rohlfs, Lexicon s.v. τρακλός). Ότι το *τρικλός-τρικλά* των ιδιωμάτων της Μακεδονίας και το *τρικλίζω/τρεκλίζω* της Κοινής Νεοελληνικής συναντήκουν με το *τρακλός-τρακλά, τρακλώ, τρακλίζω, τρακλαίνω* της Κάτω Ιταλίας είναι βέβαιο. Για να φανεί η σημασία των τελευταίων παραθέτω μερικά χωρία από μεσαιωνικά έγγραφα της Κάτω Ιταλίας:

α) *άνέρχεται ή χαιτή η υπάρχουσα εις τό νότιον μέρος τής αγίας Μαρίας έως εις τά μεγάλα λιθάρια, κάκειθεν τρακλά εις τήν πρηνίαν, κάκειθεν εις τά έτερα λιθάρια τά μεγάλα* (Cusa, Diplomi 452 του έτους 1245 = Κουκουλές, Φωνητικά 92).

β) *λαμβάνει μικράν όδόν και έκειθεν τρακλίζει άχρι τής βαθείας και αποδίδει επάνω τής χαιτίτζας...* (Cusa, Diplomi 653 του έτους 1173 = Κουκουλές, Φωνητικά 92-93).

γ) *άναβαίνει τό σύνορον άχρι εις τόν σκίνον και διαβαίνει τρακλά άχρι του συνόρου του Χρυσωνά* (Trinchera, Syllabus 247 του έτους 1176 = Κουκουλές, Φωνητικά 93).

Για τα σημερινά *τρακλαίνω, τρακλός* βλ. Rohlfs (Lexicon s.v.v.), ο οποίος και τα συνάπτει με το μεσαιωνικό *τρακλός*, όπως είχε ήδη πράξει παλαιότερα και ο Κουκουλές (Φωνητικά 92). Ο Κουκουλές σωστά εσχέτισε τα ανωτέρω και με το *άντρακλώ* της Λακωνίας και με το *άντρικλώ* της Κύπρου, που σημαίνουν «παραπαίω».

Ποια όμως η ετυμολογία του *τρικλός* «στραβός», «κεκαμμένος», από όπου προέκυψαν οι ανωτέρω λέξεις; Το *τρικλός* προέκυψε, κατά τη γνώμη μου, από το **τρικρός* < *τρικρούς* με ανομοίωση του ρ-ρ σε ρ-λ πβ. *λυθρίνι* < **ρυθρίνι* < *έρυθρίνος, τρελός* < *τρηρός* (Schwyzer, Gr. I 258).

Το *τρικροος* απαντά στον Θεόφραστο (π. Φυτ. Αιτ. 9.11.3) και σημαίνει «τρισχιδής».

Ότι τώρα το *τρικροος* μπορούσε να εξελιχθεί σε *τρικρούς, τρικρός* διδάσκει το όμοιου σχηματισμού *δί-κροος / δικρούς*. Από το *τρικρούς* ο σχηματισμός *τρικρός* ήταν ο αναμενόμενος πβ. *άπλοους* > *άπλός, διπλοούς* > *διπλός* κ.λπ.

Το *τρικροος / τρικρούς* > *τρικρός* > *τρικλός* κατά λέξη σημαίνει «τριχαλωτός», όπως το *δίκροος / δικρούς* σημαίνει «διχαλωτός». Τα επίθετα αυτά είναι σύνθετα με β' συνθετικό το **κρο(φ)ος* πβ. λατ. *cernus* (βλ. BSL 84: 2, 1989, 218· IF 1990, 84).

Από το *τρικλός* «στραβός» και το *τρικλά* «στραβά» «ζικ-ζακ» παρή-

χθη το ρ. *τρικλίζω* «παραπαίω», «βαδίζω ζικ-ζακ». Οι ίδιες λέξεις, όπως ήταν φυσικό, χρησιμοποιήθηκαν προκειμένου να χαρακτηρίσουν τα σύνορα κτημάτων τα μη βαίνοντα σε ευθεία γραμμή. Με αυτή τη σημασία απαντά στα ελληνικά μεσαιωνικά έγγραφα της Κάτω Ιταλίας, όπου - αξίζει να σημειωθεί - χρησιμοποιείται ως αντίθετο του ρ. *όμαλίζει* «βαίνει σε ευθεία γραμμή».

Χαρακτηριστικό είναι το ακόλουθο χωρίο: λαμβάνει μικράν όδον και έκειθεν τρακλίζει άχρι τής βαθείας... έκειθεν όμαλίζει και άπέρχεται... (C u s a, Diplomi 653 του έτους 1173 = Κ ο υ κ ο υ λ έ ς, Φωνητικά 93-94).

Από το *τρικλίζω* ο τύπος *τροκλίζω* ερμηνεύεται εύκολα για την γειτνίαση υγρού συμφώνου. Δυσκολότερη είναι η ερμηνεία του α στη θέση του ι στις λέξεις *τρακλός, τρακλά, τρακλίζω, τρακλαίνω, άντρακλώ*. Πιθανότατα πρόκειται για αφομοίωση του αρχικού ι προς το α, η οποία, φυσικά, θα ξεκίνησε από το επίρρημα *τρικλά*. Η εξέλιξη θα ήταν *τρικλά > τρακλά* και στη συνέχεια *τρακλός, τρακλίζω, τρακλαίνω, άντρακλώ*. Εξίσου δυνατή όμως είναι και η εξέλιξη: *τρικλός > τροκλός* (πβ. επώνυμα *Τρεκλής, Τρέκλα*) > **τρακλός** πβ. *άντραμιθιά* στη Νάξο από το **τρεμιθιά < τερμιθέα < τέρμιθος*. Ο αρχικός τύπος σώθηκε στη Μακεδονία με το επίθετο *τρικλός* και το επίρρημα *τρικλά* και στην Κύπρο με το *άντρικλώ* και, φυσικά, στην Κοινή Νεοελληνική με το *τρικλίζω*.

Μιας λέξης της Κοινής Νεοελληνικής δύναται τώρα να αναθεωρηθεί η ετυμολογία. Πρόκειται για την *τρικλοποδιά*, που ο Ανδριώτης παράγει από το *τριπλοποδιά* με ανομοίωση του πρώτου π. Το **τριπλοποδιά* παράγει από το *τριπλοπόδης* «δαιμόνιο τρίποδο» (ΕΛΚΝ s.v. *τρικλοποδιά*: ο ίδιος, Γλωσσικά Σύμμεικτα 317-318). Ο Ανδριώτης στηρίζει την ετυμολογία του με την παράθεση εικόνας λαϊκού ζωγράφου, όπου εικονίζεται το δαιμόνιο αυτό και ονομάζεται Τριπλοπόδης, Τρικλοπόδης και Παγανός. Η εικόνα όμως αυτή, που παρατίθεται και εδώ, διδάσκει ότι πρόκειται για *Τρικλοπόδη* [=αυτός που έχει τρικλόν (<τρικλοῦν, τρίκροον) «τρισχιδή» πόδα] και όχι για Τριπλοπόδη. Από το **Τρικλοπόδης* προέκυψε το *Τριπλοπόδης* με παρετυμολογία προς το *τριπλός*.

*

Η λ. ρούγα, σύμφωνα με το ετυμολογικό λεξικό του Ανδριώτη, σημαίνει «δρόμος» και παράγεται από το λατινικό *ruga*. Όσο ξέρω, η ετυμολογία αυτή είναι κοινώς παραδεκτή. Όμως το λατινικό *ruga* σημαίνει «ρυτίδα», «ζαρωματιά (Battisti-Alessio, Dizionario s.v. *ruga*3).

Υπάρχει, επομένως, κάποια σημασιολογική δυσκολία για την ετυμολογία αυτή. Οι δυσκολίες μεγαλώνουν, όταν ληφθεί υπόψη ότι α)

στη Μεσαιωνική Ελληνική της Κάτω Ιταλίας η λέξη μαρτυρείται όχι μόνο με τον τύπο *ρούγα* αλλά και με τον τύπο *ρώγα*. Έτσι, σε έγγραφο του έτους 1178 απαντά η φράση *εις την μαιστέραν ρώγαν*.

(Guillou, Actes Messina 111) β) στα σημερινά γλωσσικά ιδιώματα της Μακεδονίας η λέξη *ροϋγα* σημαίνει «στενό μέρος δρόμου μεταξύ τοίχων, αγκαθιών, δέντρων κ.λπ.» (Γεωργίου, Καστοριά 201), «άνοιγμα, πέρασμα, ιδίως στο φράχτη: *άν' ξαν ρούγα στούν πλουκό κι περνούν μέσα στού χωράφ'* = άνοιξαν πέρασμα στον φράχτη και περνούν μέσα από το χωράφι» (Παπαϊωάννου, Γρεβενά 111), «δίοδος σε αγρό» (Ρέμπελης, Κονιτσιώτικα).

Τα ανωτέρω στοιχεία υπαγορεύουν την αναζήτηση άλλης ετυμολογίας για τη λ. *ροϋγα*.

Η λέξη στη Νέα Ελληνική, Κοινή και ιδιωματική, σημαίνει 1) «δρόμος», «πλατεία», «γειτονιά» αλλά και 2) «άνοιγμα», «δίοδος», «πέρασμα σε περιφραγμένο τόπο».

Η σημασία 2, φυσικό είναι να προέκυψε από τη σημασία 1. Πβ. *έμβολη* «άνοιγμα ή δίοδος των αγρών» και *έμβολος, έμβολας* «στενή οδός μεταξύ οικίων ή αγρών» (*Αμαντος*, Γλωσσικά Μελετήματα 98-99) και ακόμη *λαύρα, λαύρη* «δίοδος, στενό πέρασμα» και αργότερα «λεωφόρος», *ρύμη* «στενωπός» και αργότερα «δρόμος» κ.λπ.

Στα σημερινά, λοιπόν ιδιώματα της Μακεδονίας διατηρήθηκε η αρχική σημασία της λ. *ροῦγα*. Σε συνδυασμό τώρα με τον τύπο *ρῶγα* ο οποίος μαρτυρείται στη Μεσαιωνική Ελληνική της Κάτω Ιταλίας, η αναγωγή στην αρχαία ελληνική λέξη *ρῶξ, ρῶγός* (θηλ.) «στενό πέρασμα» είναι ασφαλής. Η λ. *ρῶξ, ρῶγός* μαρτυρείται μία και μόνη φορά στην Αρχαία Ελληνική. Απαντά στο χ143 της Οδύσσειας σε πτώση αιτ. πληθ.: *ἀνά ρῶγας μεγάροιο*. Η σημασία της λέξης δεν μας είναι απολύτως σαφής. Ο αρχαίος σχολιαστής ερμηνεύει «*ρήγματα, θυρίδας ἢ τὰς τῆς οἰκίας ὑπερώους διόδους*». Ανάλογα κατανοεί το *ρῶγας* και ο Ευστάθιος Θεσσαλονίκης. Από τα ευρύτερα συμφραζόμενα (χ126-145) συνάγεται ότι η λ. *ρῶξ* σημαίνει «στενό πέρασμα». Η ετυμολογία της λέξης από το ρ. *ρήγνυμι* είναι φανερή, υποδηλώθηκε μάλιστα από τον αρχαίο σχολιαστή και τον Ευστάθιο με το ερμηνευμα *ρήγματα*. Η εξέλιξη τώρα από το *ρῶξ, ρῶγός* στο νεοελληνικό *ροῦγα* δεν παρουσιάζει καμιά δυσκολία ούτε σημασιολογική ούτε φωνητική και μορφολογική. Φυσικά, είναι ανάγκη να γίνει σύντομος λόγος α) για την εξέλιξη από το *ρῶξ, ρῶγός* στο *ροῦγα* και β) για τη δυνατότητα επιβίωσης μιας ομηρικής λέξης, αμάρτυρης από την αττική διάλεκτο, στη Νέα Ελληνική. Η εξέλιξη ήταν η ακόλουθη. Από την αιτ. ενικού, τήν *ρῶγα*, σχηματίστηκε κανονικά νέα ονομαστική ἢ *ρῶγα*. Η λέξη αρχικά εσήμαινε «στενή δίοδος, πέρασμα» – αυτή τη σημασία διατήρησε στη Μακεδονία – και στη συνέχεια πήρε τη σημασία «στενωπός, δρόμος, πλατεία, γειτονιά». Από τον τύπο *ρῶγα*, που μαρτυρείται στη Μεσαιωνική της Κάτω Ιταλίας (σε εγγρ. του έτους 1178 και 1187-1188), προήλθε ο τύπος *ροῦγα* της Νέας Ελληνικής, που μαρτυρείται στη Ζάκυνθο, τα Κύθηρα, την Κρήτη, τη Χίο, τη Μακεδονία, την Κάτω Ιταλία αλλά και αλλού (π.χ. στην Πάρο, Νάξο, Πελοπόννησο).

Η ερμηνεία του τύπου *ροῦγα* έναντι του τύπου *ρῶγα* δεν παρουσιάζει καμιά δυσκολία. Στην πραγματικότητα έχουμε να κάμουμε με τροπή του αρχαίου ω σε υ (=ου), προτού το ω και το ο συμπέσουν στην προφορά. Επιβίωση αυτής της προφοράς έχουμε και στην Ελληνική της Κάτω Ιταλίας και στην Ελληνική της κυρίως Ελλάδας: π.χ. *χοῦμα* στην Κάτω Ιταλία, στην Εύβοια, στην Ικαρία, στη Μάνη, *πούμα* αντί *πῶμα* στη Νάξο, *στροῦμα* αντί *στῶμα* στη Μάνη, *χούρα* αντί *χώρα* στην Τσακωνιά κ.λπ.

Με βάση τα ανωτέρω, η νεοελληνική λέξη *ροῦγα* «άνοιγμα, δίο-

δος, πέρασμα σε περιφραγμένο τόπο, δρόμος, πλατεία, γειτονιά» είναι κανονική εξέλιξη, σύμφωνη με τους νόμους της Ελληνικής, του ομηρικού *ρώξ*, *ρωγός* = στενή δίοδος, πέρασμα. Δεν έχει ετυμολογική σχέση με το λατινικό *ruga* «ρυτίδα, ζαρωματιά». Την ίδια, φυσικά, προέλευση έχει και η ιταλική λέξη *ruga* «δρόμος σε κατοικημένη περιοχή». Και το ιταλικό δηλ. *ruga* με τη σημασία «δρόμος» μακρινό πρόγονο έχει το ομηρικό *ρώξ*, *ρωγός* και άμεσο το μεταγενέστερο *ρώγα*, *ροῦγα*. Είναι, νομίζω, λογικό να υποθέσει κανείς ότι η ελληνική αυτή λέξη πέρασε στα ιταλικά γλωσσικά ιδιώματα από τα ελληνικά γλωσσικά ιδιώματα της Κάτω Ιταλίας, όπου και στα μεσαιωνικά χρόνια αλλά και σήμερα ευρύτατα απαντά.

Υπολείπεται να εξετασθεί κατά πόσο ομηρικές λέξεις, αμάρτυρες στην αττική διάλεκτο, είναι δυνατόν να επιβιώσουν στη Νέα Ελληνική. Επιτρέψατέ μου να σας οφείλω την απάντηση, μιας και το μεγάλο αυτό θέμα, που έθιξα πέρυσι σε ένα συνέδριο στην Πάτρα, διεξοδικά πραγματεύομαι στο υπό έκδοση βιβλίο μου «Επιβίωση στη Νέα Ελληνική ομηρικών γλωσσικών στοιχείων αμάρτυρων στην αττική διάλεκτο».

Σας ευχαριστώ*.

ΠΡΟΣΘΗΚΗ.

Ο τύπος *ρούα* = δρόμος μαρτυρείται σε επιγραφή του 3-4 μ.Χ. αι. από την Νικομήδεια της Βιθυνίας (SIG³ 1231₁₁). Την υπόδειξη οφείλω στον συνάδελφο κ. Α. Λ. ΚΑΤΩΝΑ, τον οποίο και θερμά ευχαριστώ.

* Ανακοίνωση στο Α΄ Διεθνές Συνέδριο: "Cultura e lingua greca nel Sud Italia. Problemi e prospettive", Bova Marina, 13-15 Maggio 1994.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- Άμαντος, Γλωσσικά Μελετήματα: Κ. Α. Άμαντος, Γλωσσικά Μελετήματα. Εν Αθήναις 1964.
- Ανδριώτης, ΕΛΝΕ: Ν. Π. Ανδριώτης, Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, Θεσσαλονίκη 1973
- Ανδριώτης, Γλωσσικά Σύμμεικτα: Ν. Π. Ανδριώτης, Γλωσσικά Σύμμεικτα, ΦΙΛΤΡΑ. Τιμητικός τόμος Σ.Γ. Καψωμένου, Θεσσαλονίκη 1975, σσ. 305-321.
- Battisti - Alessio, Dizionario: C. Battisti - G. A. Pessio, Dizionario Etimologico Italiano. Firenze 1966.
- Cusa, Diplomi: Cusa, I Diplomi Greci ed Arabi di Sicilia.
- Dittenberger, OGI: Dittenberger, Orientis Graeci Inscriptiones I (1903).
- Γεωργίου, Καστοριά: Χρ. Γεωργίου, Το γλωσσικό ιδίωμα Γέρμα Καστοριάς, Θεσσαλονίκη 1962.
- Guillou, Actes Messina: A. Guillou, Les actes grecs de S. Maria di Messina. Palermo 1963.
- Καψωμένος, Ιστορία: Στ. Γ. Καψωμένος, Από την ιστορία της Ελληνικής γλώσσας. Θεσσαλονίκη 1985.
- Κουκουλές, Φωνητικά: Φ.Ι. Κουκουλές, Φωνητικά, ετυμολογικά και σημασιολογικά, Αθήνα 29, 1917 Λεξ. Αρχείο 83-108.
- Παπαϊωάννου, Γρεβενά: Μ.Ι. Παπαϊωάννου, Το Γλωσσάριο των Γρεβενών, Θεσσαλονίκη 1976.
- Προμπονάς, Διαλεκτικές λέξεις: Ι.Κ. Προμπονάς, Αρχαίες διαλεκτικές λέξεις στα σημερινά ιδιώματα της Μακεδονίας, Παρνασσός 35, 1993, 490-497.
- Ρέμπελης, Κοιτισιώτικα: Χ. Ρέμπελης, Κοιτισιώτικα, Αθήναι 1953.
- Rohlf's, Lexicon: G. Rohlf's, Lexicon Graecanicum Italiae Inferioris. Tübingen 1964.
- Schwyzler, Dial.: E. Schwyzler, Dialectorum Graecarum exempla epigraphica potiora. Leipzig 1923 (avat. Hildesheim 1960).
- , Gr. Gr.: E. Schwyzler, Griechische Grammatik. I. München 1939/1959³.
- Trinchera, Sullabus: Fr. Trinchera, Sullabus Graecarum membranarum. Neapoli 1865.
- Τσοπανάκης, Συμβολές: Α.Γ. Τσοπανάκης, Συμβολές στην ιστορία της Ελληνικής γλώσσας: I-II Θεσσαλονίκη 1983.
- Ψαρράς, Αναγραφές: Στέφανος Εμμ. Ψαρράς, Φιλολογικές Αναγραφές. Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα 1991.

RÉSUMÉ

I. K. Probonas, *La contribution du dialecte grec d'Italie méridionale à l'étymologie de mots du grec moderne commun*

L'auteur fait quelques remarques étymologiques sur les mots a) τρικλός et b) ρούγα. Il rapproche le mot τρικλός de τρικρούς «fourchu» et le mot ρούγα de homérique ῥώξ, ῥωγός «fente, passage étroit».